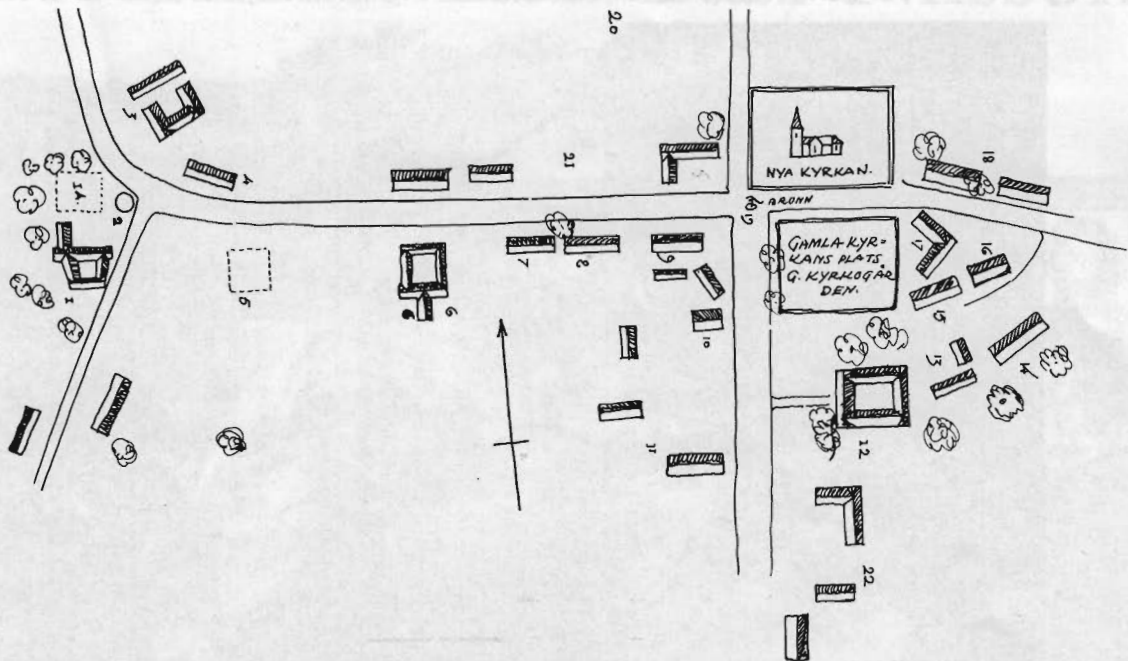

RÖRUMS BY

av Jan Garpenhus

Schematisk kartskiss över Rörums by vid 1900-talets början. Luf G 85, Folklivsarkivet, Lund

Tusen lärkor hänger i den klara skyn över den torra heden och jorden är fylld av deras sång. På båda sidor om den lilla väg som i mjuka kurvor slingrar sig genom landskapet, står fälten fulla av sandnejlika och malört, som sprider en vällykt så ljuvlig, att den ända passageraren i den lilla fyrplatsdiligens, som i sakta mak kommit utefter vägen och rört upp moln av damm för varje hästfjärt, tecknar åt kusken att hålla in för ett ögonblick. Resenären, en finlemmad, medelålders man med krås, knäbyxor och pudrat hår, stiger av och fyller lungerna med den härliga heddoften, varefter han till körkarlens stora förvåning sätter av utåt heden. Springer sökande kors och tvärs som om han hade tappat någonting och slutligen lägger sig raklång i gräset, där han noggrant undersöker den magra floran genom sin lupp och tar sedan fram anteckningsboken och noterar: —»denna ljuvliga lukt funno vi härröra av blommorna på en nejlika, som vi aldrig sett uppe i landet, men råkade sedamera här i Skåne på alla sandfält och besynerligen ibland flygsanden så allmänt som det gemenaste ogräs. Örten är nämligen *DIANTHUS caulibus unifloris, squamis calycinis ovatis, corollis multifidis, foliis linearibus*. —»

Rörums Gästgivaregård

Färden går vidare och efter en stund når man Rörum och stannar utanför »Rörums gästgivaregård — en mitt emot kyrkan liggande långsträckt långa med enkupigt tegel på taket, —».

Främlingen träder in genom den kraftiga, skönt snidade ekporten och möts av en tung doft av tobak, öl, matos och sot från de rykande talgljusen. Värden på stället tar emot och för honom in från den trånga förstugan genom den nästan ogenomskinliga luften i gillessalen och ut i »gröna rummet» som är de enda gästrummen i gästgivaregården. I rummet fanns en träsäng, ett väggfast bord med en mässingsstake och talgljus, trasmattor på golvet, ett par holländska tallrikar på de röd-tapetserade väggarna — det är »röda rummets» interiör. Värden lägger nu fram den silverbeslagna gästboken och den något bleke främlingen skriver med sin magra hand: Carl von Linné,

archiat. et med. prof. Upsala, d. 31 mai 1749.

Gjorde anteckningar

Under sin vistelse i Rörum (två dagar) antecknade han följande: »Rödsjukan, dysenteri, gick ännu i Rörum som, som förlidit år skövlade bort oändligt mycket folk i Skåne, besynerligen av allmogen,. Alla undrade, vad orsaken mände vara, att denna sjukdom på några år tillbaka blivit här så allmän. De mesta trodde, att inländska tobaken såsom mindre mogen än den utländska skulle kunnat förorsaka sjukdomen, emedan den isynnerhet yppat sig, sedan tobaksplantagen blivit allmänna»

Det vänstra huset var den gamla gästgivaregården, 1927. Foto: G Gustafsson

Ståtligaste byn I Albo härad

Rörums by torde ha varit en av de största och ståtligaste i Albo härad. Skiftet igångsattes, men tack vare in-gripande från »Rörumskungen» Per Bengtsson avstannade detta fram till 1864. Av de 23 gårdar som då låg i byn, återstår idag endast 4 st. De är nr 8 (ombyggd), nr 13, nr 27 och nr 34. Nr 5 ligger också kvar på platsen, dock helt ombyggd. Gästgivaregården som har anor från 1700-talets början, torde vara bevarad till en del idag. »Sam-lingsstenen» är bevarad, men har under lång tid inte legat på sin ursprungli-ga plats. Men sommaren 1986 beslöt byalaget att flytta tillbaka samlingsste-nen till dess egentliga plats. Rörum har trots skiftena under 1800-talet, lyckats bevara sin ursprungliga prägel. Längs stora landsvägen mellan Simrishamn och Brösarp ligger ännu de flesta av byns gamla gårdar och hus kvar, troligen är många av dem av ganska bety-dande ålder. Ovan kartsnitt, uppgjord efter anteckningar på platsen, lämnar endast en schematisk antydning om by-planens utseende. En koncentration av hus kring den gamla kyrkogården kan möjligen vara en sekundär art, då ut-flyttningar av gårdar skett i byns väst-ra del. En regelrätt kartläggning med uppmätning av samtliga byggnader i byn torde med jämförande av äldre by-kartor och andra handlingar lämna ett rikt utbyte för en slutlig beskrivning i bebyggelsehistoriskt hänseende.

Rörum nr 8

Gården skall ursprungligen ha legat där nu den nya kyrkan och kyrkogår-den ligger, men i början av 1800-talet flyttades den till bygatans nordvästra hörn. Av gården återstår nu endast stuglängan, den är dock delvis ombyggd. Västra längan revs och ny-byggs 1901, östra längan 1908 och södra längan är ombyggd helt.

Gården var byggd i korsvirke, fotträ saknades och facken var fylld med lerklina på stakar och råsten.

Gatuhuset

Gatuhuset var vanligen uppförda i korsvirke och låg på gråstenssockel. Facken var antingen fyllda med ler-sten, gråsten eller tegel. En del av hus-ens väggar var slätputsade och vitmå-lade. Gavelrösten var ofta täckta av trä. Halmtak fanns på samtliga hus. Husens ålder är okända.

Gästgivaregårdens anor

En mycket bestämd muntlig tradition säger att Magnus Ladulås, som regera-de mellan 1275—1290, skulle ha skänkt marken åt en krögare, som kort därefter lät uppföra värdshuset.

August Henriksson

Kyrkvärden August Henriksson, son till den siste gästgivaren; Nils Herik-son som var gästgivare fram till 1908, då gästgiveriet upphörde. Han var född 1856 och dog vid 85 års ålder år 1941. Han efterträdde Anna Larsson, den ända kvinnliga gästgivaren. Före honom stod en viss Emil Pettersson, som i sin tur hade övertagit från Bror Pettersson omkring 1850. Bror Pet-tersson avlöste den beryktade Görans-son som på sin tid serverade det säker-ligen starkaste brännvinet i hela syd-östra Skåne! Sist i raden kommer An-ders Andersson, som uppgiftlämnaren kände till. Denna gästgivare torde ha levat i början av 1800-talet.

I August Henrikssons barndom (om-kring 1880-talen), var gästgiveriet en stor och lönande rörelse vid stråkvä-gen. Vid den tiden hämtades spriten vanligen från Smedstorp och ölet från Bjäresjö bryggeri. Brännvinet kostade 80 öre å 1 krona litern, en sup några

ören. För en halva punch tog man 75 öre!

Emil Pettersson

Emil Pettersson var nog den minst omtyckta av ägarna. Han var snål och lämnade aldrig någon kredit, till bönderna eller till någon annan stakare. En gång blev han anmäld för att ha hållt för mycket vatten i brännvinet. Detta skulle nämligen hålla en viss pro-cent. Man skickade då bud efter lands-fiskalen, som då kunde konstatera att spriten var alldeles för svag. Och till bybornas stora förtjusning lät han slå ut allt brännvin på huvudgatan!

Göransson

Göransson var var mera omtyckt av byborna. Han tillverkade själv sitt brännvin, som i motsats till Emil Pet-terssons svaga, var för stark! Den högst tillåtna alkoholhalten var 35%. Men Göransson höll omkring 40-42%! Gästgivaregården fick därför rykte om sig, och folk kom ända från Brösarp och Simrishamn för att köpa brännvin. Under Göranssons tid som krögare, bryggdes även ölet i Rörum, fast hos arrendatorn på prästgården. Ölet blev allmänt kallat »rörumsölet», och blev känt i hela Skåne.

Stängningstider

Som på alla krogar i dessa tider, då inga lagstadgade stängningstider eller statliga affärsingripanden exiterade, gick det våldsamt till på gästgivaregår-den i Rörum. Folk kom in när som helst dygnet runt. Ofta kom man på kvällarna, satt där över natten och gick hem först vid 5—6 tiden påföljande morgon. Bönderna spenderade mycket pengar på krogen som de tycktes ha råd med.

»Den stora kraschen»

Inga av bönderna på trakten hade någ-ra kontanta pengar. Man hade saker till husbehov och för övrigt betalade man i natura. Kanske »den stora kraschen» år 1895 kunde ge en förklaring till det egendomliga allmänna pekuniä-ra välstånd. Det var nämligen så, att man hade gjort tradition, att två gång-er varje år, då kom en kamrer från Brösarp, med vilken man höll »möte» på krogen, där man tog upp lån, gjorde växlar etc. Bönderna skrev på åt varandra och att få borgenärer var in-ga svårigheter, för hela Rörum var som en stor familj och att alla var mer eller mindre släkt med varandra. Den-na ekonomiska ställning blev så små-ningom ohållbar i byn. En växel kunde inte omsättas hur många gånger som helst! Och när en föll, drogs hela byn med i fallet, det var år 1895. De som klarade kraschen var lättträknade. De flesta fick gå ifrån sina hus eller blev indrivna på allt de ägde. Att den då-

Gatehus nr 17, från söder, 1925. Foto: G Gustafsson

Östra infarten, 1928. Foto: G Gustafsson

varande krögaren hörde till de som klarade sig, kan man lätt förstå. De hade bokstavligt talat sutit upp både hus och lösöre. Vad denna katastrof betydde för Rörum, visar den här nedanstående tragiska händelse, utspelad kort före kraschen:

På en av de större gårdarna satt en bonde, känd för sin stora rättvisa. Som de flersta andra bönder i trakten tillbringade han nätterna på krogen och var naturligtvis delägare i den alltmer ökande kollektiva skulden till banken i Brösarp. Efter en tid förstod han, vart det hela skulle bära hän och beslöt att ta livet av sig innan katastrofen inträffade. För att rädda sin heder skrev han ett kort brev, i vilket han tog farväl av släkt och vänner och förklarade sin avsikt att »av leda till livet» ta sitt liv. Han avslutade sitt brev med en uppmaning till de sina att inte bry sig om att söka efter hans kropp. Man skulle aldrig finna den. Så tidigt en morgon, innan byn hade vaknat, drog bonden iväg mot Stenshuvud. Med sig tog han en kedja och en tung järnvikt. Väl framme vid de branta klipporna, band han kedjan om livet, fäste vikten i den andra ändan och kastade sig ut i vattevirvlarna mellan de spetsiga skären. Men han hade misstagit sig på djupet — och fann sin död på en meters djup. Här fann man honom också, stående rätt upp och ned, med benen i vädret. Hade kedjan varit kortare hade han kanske fått rätt när han i sitt avskedsbrev skrev, att man aldrig skulle finna honom.

Per Bengtsson även kallad »Rörumskungen», ägare till nr 27.

Den största och ståtligaste gården i Rörum uppfördes under åren 1806—19 av »Rörumskungen» Per Bengtsson. Gården är uppförd i korsvirke. Facken i stuglängan är fyllda med råsten, kline samt senare av tegel. De övriga längor, utom den norra är byggd på detta sätt.

Norra längan är uppförd av gråsten. Över försudörren till köket i den mot stuglängan byggda längan finns i dörröverliggaren följande inskription: PBS HAD MDCCCVI. I skorstensankaret till eldstaden i samma länga står: PBS HAD 1807. Sättugnen i folkstugan är tidig 1800-talstyp. I »lilla stugan» finns en sättugn som är av typ Rudebecksugn från Ekefors (1687). I överliggaren till förstudörren i västra längan närmast stuglängan står: PBS HAD MDCCCXIII D 7 JULY.

I grunden till vänster om dörren till loggolvet ligger en stor sten med flat framsida. I denna är inhugget följande text: PB 1813. Och dörrstolpen till vänster i dörren till detta loggolv bär följande inskription: (P) BS HAD 1804—1817 och på en dörröverliggare i den västra längan bär följande text: 1818 PBS 1818.

Över gatuporten i norra längan finns en svart kalkstensplatta inhugget: År 1819, Uppbyggt af Pehr

Bengtsson och Hanna Andersdotter för efterkommande.

På norra längans vänstra gavel står en väderflöjt med inskriptionen A P 1807. Och på samma längans vänstra gavel en flöjel med PBS 1807.

Rörum hade före den stora kraschen rykte om sig för sin rikedom. Bakom detta låg nog Per Bengtsson, eller om man nu inte skall skriva över det helt på banken i Brösarp.

Per Bengtsson var på den tiden den ende i hela Rörum som kunde skriva, vilket han utnyttjade och lurade småbönderna med den följdén att han snart kom att äga halva Rörum. Efter hans död, fick Rörum sin oförklarliga »högkonjunktur». Förklaringen till detta, var att Per Bengtsson var falskmyntare! Falskmynteriverkstaden skulle han ha inhyst i en källare under sin gård. Det påstods också att Per Bengtsson var hård, egensinnig en fruktad man. Han var ateist och ville inte bli begravd i vigd jord. Respekterade man inte denna »begäran» sedan han dött, hotade han med att aldrig lägga sig till ro, utan »sväva mellan himmel och jord». Faktum var, att när man skulle jordfästa honom på kyrkogården visade det sig att graven var för liten. Man kunde helt enkelt inte få ner kistan helt, utan den kom att sitta mitt emellan »himmel och jord». Det gör den än idag!

Kusken Nils Olsson

Nils Olsson var kusk vid gästgiveriet mellan åren 1893—96. Han berättade att man hade tre hästar som stod i stalllängan intill värdshuset. Hästarna användes dels i det jordbruk som tillhörde gästgiveriet och dels som dragare till diligensen. De närmaste skjutshällen var sedan gammalt Brösarp, Stiby och

Rörum nr 27, gårdsinteriör, från sydväst från inkörspporten, 1927. Foto: G Gustafsson

Simrishamn. Samtliga på två mils avstånd. Med skjuthåll menas den plats, där den resande kunde övernatta eller få ett mål mat — det var värdshuset som enligt lag var tvungen att hålla dessa skjutsstationer.

Den berömda trädgården

I början av 1800-talet anlade Anders Andersson en trädgård som blev berömd i Skåne. Trädgården låg på en liten ås, alldeles ovanför gästgivaregården. Här fanns vilda och ädla blommor effektfulla utströdda på de väl-skötta gräsmattorna eller komponerade i färgprunkande rabatter. Mullbärträd och valnöt gav skugga och svalka, äkta vinslingrade sig upp för silverpopplarnas stammar och astrakanerna glödde i ympor på ek och hassel. Tätklippta häckar av boxbom och alunbok omgärdade parken. I parken fanns det ett flertal små bergsåer eller lusthus De hade speciella namn, t ex Flora, Hälsan, Victoria och Utah. I trädgården serverades då vädret tillät, mat och dryck från Värdshuset.

Strindberg i april 1875.

Strindberg

Under sin Ystadvistelse på 1880-talet, skulle August Strindberg ha besökt Rörum flera gånger. Anledningen till dessa besök, kan ha varit den omnämnda trädgården eller Linnés beskrivning av Tjörnedalalund eller måhända kom han för att njuta av Röda lackets punsch, ett märke som var gästgiveriets specialitet och vida berömt. Strindberg uppskattade god punsch och vi har inte svårt att tänka oss Strindberg i någon av trädgårdens bersåer, avnjuta punschen och söka rekreation efter en stormig period.

Julen på 1870-talen.

Mårten Mattson har berättat att strax före jul omkring 1870, slaktade man gris, gäss, och lam. Detta lades sedan upp på ett stort träfat i dagligstugan, där bondmoran hade lagt fram en stor holländarekniv, som sedan var och en fick skära en bit var de ville. Till maten bjöds en sup och äkta gott Rörumsöl. Fisk stod också framme på bordet och den fick man ta med näven och doppa den i senapskoppen. Brödet som man

Rörum nr 8, stuglängans gårdsvägg, 1928. Foto: G Gustafsson

serverade, kallades »julakakor». Brödet var märkt med ett runt hål i mitten, somliga var taggiga, de skulle däremot ligga framme på bordet under hela julen.

Hos bönderna kring Rörum skev man ett kors över dörrarna där kreaturen skulle passera ut och in under julen. På julafton skulle hästarna ha potatis och kreaturen hö.

Tryckta källor:

Linné von Carl 1749, Skånska resan

Otryckta källor:

Folklivsarkivets fotoarkiv, Lund
Luf Acc nr 6811, Folklivsarkivet, Lund
Landsarkivet, Lund
Husförhörslängder, Rörums socken
Dop och dödboken, Rörums socken
Albo häradsrätts dombok 1895

Norra infarten, 1927. Foto: G Gustafsson